

М.С. Дорошко

*доктор історичних наук,
професор Інституту міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

**ВПЛИВ ПОЛІТИКИ «ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ»
ВІДНОСИН США З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ НА
ПЕРЕСТРУКТУРУВАННЯ ПОСТРАДЯНСЬКОГО
ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ**

У статті йдеться про можливі наслідки для держав пострадянського простору і, зокрема, України, політики «перезавантаження» відносин США з Російською Федерацією, реалізація якої розпочалася з приходом до Білого дому адміністрації президента США Барака Обами.

Ключові слова: перезавантаження, американсько-російські відносини, Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь, геополітичні інтереси, пострадянський простір, міжнародні гарантії безпеки, ядерне роззброєння, Будапештський меморандум.

Поступова втрата США ролі монопольного лідера світового співтовариства і пов'язане з цим переструктурування геополітичного простору, а також світова фінансова криза 2008–2009 рр. поставили на порядок денний питання перегляду американською владою власної ролі у глобалізованому світі. Результатом цього процесу стали помітні зміни в зовнішній політиці США, що збігалися з початком президентства Б. Обами: це передусім повернення до координації дій із західноєвропейськими союзниками та доброзичливіший тон у спілкуванні з КНР і Росією, з помірними мусульманськими країнами. Відповідно, значних змін зазнала й політика США щодо держав пострадянського простору. Усе це стало наслідком реалізації політики так званого «перезавантаження відносин»

США з провідними світовими потугами, аналіз основних тенденцій і проміжних результатів якої є *предметом* даної статті.

Передумови вироблення курсу на «перезавантаження» відносин США з провідними акторами світової політики та наслідки її втілення для України й країн колишнього СРСР досліджуються відомими американськими політологами З. Бжезінським [1] і Г. Кіссінджером [2], українськими вченими В. Горбуліним і О. Литвиненком [3], Ю. Щербаком [4] та ін. Так, у серпні 2009 р. Збігнев Бжезінський у своїй статті «НАТО та безпека світу», надрукованій в «The New York Times», констатував, що США здають своє глобальне лідерство країнам Азії, та зазначив, що для НАТО потрібна нова стратегія, довгостроковою метою якої повинно стати співробітництво з Російською Федерацією. На пострадянському просторі, що розглядається російською владою як зона особливих інтересів Росії, наслідки втілення цієї стратегії, як зазначає Ю. Щербак, відчуваються вже сьогодні [4]. Відтак, *завданням* даної розвідки є дослідження впливу політики «перезавантаження» на відносини США з країнами пострадянського простору.

Уперше про необхідність перезавантаження американсько-російських взаємин сказав у своїй промові на конференції з безпеки в Мюнхені в лютому 2009 р. віце-президент США Джо Байден. Однак деякі важливі моменти цієї промови залишилися поза увагою громадської думки. Зокрема, у промові віце-президента в Мюнхені йшлося не тільки про «натиснення кнопки перезавантаження», але й містилися ноти застереження в тому сенсі, що «кожна європейська країна має право на участь у союзах, право на вибір свого шляху, зокрема у зв'язку з розширенням НАТО». Йшлося про те, що США будуть будувати свою політику, виходячи зі спільних з російськими інтересів, але разом з тим, пам'ятати «про наші відмінності, не відмовляючись від наших друзів і від наших цінностей» [5].

Так, Сполучені Штати мають намір працювати з Росією у сфері контролю за озброєнням, але не визнають російських сфер впливу в так званому «близькому зарубіжжі» (на пострадянському просторі. – М.Д.), заявив помічник держсекретаря США Ден Фрід, що керує Євразійським напрямом американської зовнішньої політики, у яку входить пострадянський простір. «США не визнають сфер впливу Росії і не визнають незалежності регіонів, що відкололися від Грузії, – Південної Осетії й Абхазії», – заявив Фрід.

Провідні світові аналітики зазначають, що за всім цим галасом про «перезавантаження» відносин США й Росії стоїть тверезий і прагматичний розрахунок нової американської адміністрації, для якої міцні відносини з Росією є не самоціллю, а, радше, інструментом для досягнення таких пріоритетних завдань, як контроль за озброєнням, Іран і Афганістан. Результатом переговорів у сфері контролю за озброєнням став підписаний президентами США і Росії 8 квітня 2010 р. у Празі договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь, тобто в тій єдиній сфері, де зберігається з часів «холодної війни» паритет між двома країнами. Щодо контролю за озброєнням, то в цій сфері Москві й Вашингтону вдавалося знаходити компроміс навіть у гірші періоди «холодної війни». Тим більше, що це необхідно зараз, в умовах кризи, коли жодна з сторін не може собі дозволити гігантський арсенал. Підписання договору СНО між Росією і США може сприяти співпраці щодо Ірану й Афганістану.

У зв'язку з цим велику увагу привертають рішення адміністрації Б. Обама щодо Афганістану. Так, зокрема, прийнято рішення про введення до цієї країни додаткових 30 тисяч військових і початок виведення всіх військ США в липні 2011 року. Це рішення викликало шквал критики – як «яструбів», так і «голубів» у США. Висловлювались і курйозні, але не позбавлені сенсу припущення, якщо встановити жорсткий термін виведення американської армії, то бунтівні

сили просто пере чекають цей час, а потім, після відходу США, швидко захоплять владу. З'явався й уряд афганського президента Х. Карзаї, котрий упевнений: у найближчі п'ять років уряд Афганістану не зможе забезпечувати порядок у країні власними силами, а сильна фінансова підтримка йому буде потрібна не менше п'ятнадцяти років. Можливо, це дуже оптимістичне бачення проблеми. Обама зробив поступку «яструбам»: кілька авторитетних представників адміністрації запевнили, що поспішних дій із виведення військ не буде і що Америка разом із союзниками прийшла до Афганістану, аби перемогти талібів.

В американській пресі висловлюються слухні думки про те, що військова перемога в Афганістані мало що дасть. Потрібна гнучкіша політика щодо противників нинішнього афганського уряду (серед яких не всі є закоренілими ісламськими фундаменталістами). Але найголовніше – в Афганістані повинні здійснюватися соціально-політичне реформування суспільства, розбудова нації та держави, починаючи від боротьби з корупцією. Усе це, вочевидь, підтримується й офіційним Кремлем, але лише в тому випадку, якщо дії антиталібської коаліції в Афганістані не будуть йти врозріз з інтересами Російської Федерації в центральноазійському регіоні. Зокрема, ідеться про неприйнятність безпосередньої військової присутності сил коаліції в пострадянських країнах регіону. Показовим у цьому сенсі стали події навколо військової бази сил антитерористичної коаліції «Манас» у Киргизстані.

Авіабаза США в Манасі від самого початку існувала завдяки обмеженим економічним стимулам для Киргизстану. Спочатку американці домоглися згоди офіційного Бішкека на розміщення бази, оплачуючи адміністрації аеропорту «Манас», контрольованого першим президентом Киргизстану Аскарком Акаєвим і його оточенням, щоденні зльоти і посадки військових

літаків за міжнародною таксою. За даними американського політолога Александра Кулі, у 2001–2005 роках США виплатили сотні мільйонів доларів за допоміжні послуги і заправку компаніям, які належали родичам Акаєва. Усі ці прибутки від бази не включалися до державного бюджету, а наступне розслідування ФБР довело, що гроші опинилися на офшорних рахунках Акаєвих. І це тоді, коли Управління США з допомоги закордонним країнам офіційно фінансувало розвиток транспарентності і чесного державного управління в Киргизстані.

Після усунення Акаєва в березні 2005 року новий президент Курманбек Бакієв зажадав підвищити орендну плату в сто разів – до 200 млн доларів на рік, а також компенсувати засоби, привласнені режимом Акаєва. У липні 2006 року після напружених переговорів сторони зійшлися на 150 млн доларів за пакет прав на використання бази, що включало 18 млн доларів за оренду «Манасу» і цілу низку програм американської допомоги Киргизстану. При цьому нова влада Киргизстану навіть вимагала, щоб фінансування програм типу демократизації і Корпусу миру не включалося в пакет «прав на використання бази», тому що як і її попередники, користувалася наданими США коштами на власний розсуд. Тож не дивно, що 2009 р. уряд Киргизстану спробував розірвати угоду зі США, коли Росія пообіцяла ще більшу винагороду.

Попри невиконання обіцянки надати Киргизстану кредити на загальну суму 2 мільярди доларів і фінансову допомогу в розмірі 150 мільйонів доларів, Москва дала зрозуміти, що не дозволить ігнорувати свої інтереси в ближньому зарубіжжі, стверджує голова Central Asia-Caucasus Institute при університеті Джонса Хопкінса С. Фредерік Стар в інтерв'ю The New York Times [6]. Наприклад, Росія намагається витіснити США з авіабази в Манасі в Киргизстані, використовуючи метод «батоба і пряника», вважає Стар, підкреслюючи, що в наявності цілеспрямовані спроби відновити сферу впливу Москви.

Рішення влади Киргизстану виселити американців з бази в Манасі - далеко не несподіванка, зазначив Стар в інтерв'ю, пояснивши, що це питання піднімалося на передвиборних дебатах напередодні президентських виборів у цій країні 2009 року. «У січні (2009. – М.Д.) Киргизстан піддався хакерській атаці з російської території, причому напад вражаюче схожий на попередні атаки на Естонію і Грузію», – нагадав він, зазначивши, що інтернет-атаки, мабуть, відіграють роль батога, а російський кредит розміром в 2 млрд. доларів – пряника. Утім, зазначив Стар, окремі киргизстанські впливові політики рішуче не згодні з рішенням Бакієва. «Отже, суперечка про долю бази переростає в міжусобицю в політичній еліті Киргизстану. На жаль, одна зі сторін спирається на 2 млрд. доларів і, слід додати, щедрі хабарі», – сказав експерт [6].

Авіабаза в Киргизстані важлива для США передусім тим, що постачання американських військ в Афганістані здійснюється двома головними маршрутами: через Манас і по наземній трасі через Хиберський перевал на кордоні Пакистану з Афганістаном. У випадку реалізації запропонованих Росією планів вантажоперевезень її територією, США, тим самим, наділяє Росію тією ж владою над коридором постачання військ коаліції, що й над газопроводами, які йдуть до Європи. А ми вже спостерігали на практиці, що російська сторона готова перекривати постачання з політичних мотивів, як це було під час «газової війни» Росії з Україною у січні 2009 р.

Мета російської сторони – причому абсолютно неприхована - полягає в тому, щоб створити ексклюзивну сферу впливу на території колишнього СРСР, включно з Кавказом і Центральною Азією, що в довгостроковій перспективі є загрозою не тільки для Сполучених Штатів, але і для Китаю. Причому останніми роками з'явилися явні ознаки того, що Росія хоче розширити сферу впливу і на Афганістан. Отже, можна дійти висновку, що нове покоління російських військових

нічому не навчилося на досвіді афганської війни, нічого не забуло і хоче поквитатися з Америкою, яку звинувачує у своїй поразці. У зв'язку з цим дивує доволі стримана реакція США на події на Кавказі в серпні 2008 р. Напад Росії на Грузію – це не тільки серйозний виклик суверенітету Грузії, але й інтересам США у Закавказзі в цілому і в Азербайджані, зокрема, позаяк саме через повітряний простір Азербайджану пролягає найочевидніша авіатраса до Афганістану із заходу.

Свідченням недостатньої уваги до США до пострадянського простору є й незалучення Азербайджану і центральноазійських держав до проектів з відновлення афганської інфраструктури й економіки. Як наслідок – сприяння Росії ліквідації військових баз США в Узбекистані і Киргизстані. Адже якби США залучали до робіт в Афганістані будівельні компанії з Киргизстану, Росії було б важче підкуповувати уряд у Бішкеку.

Зазначимо також, що РФ не тільки сприяє ліквідації іноземних військових баз, а й активно будує свої в інших країнах. Так, в Абхазії буде розгорнуте авіаційне угруповання ВПС Росії [7] у складі до 20 літаків, зокрема винищувачів Су-27, штурмовиків Су-25 і військово-транспортних літаків. Крім того, у районі абхазького порту Очамчіра планується облаштувати пункт базування кораблів Чорноморського флоту ВМФ Росії. Раніше міністр закордонних справ Абхазії Сергій Шамба запропонував облаштувати в Очамчірі пункт базування кораблів або базу Чорноморського флоту.

Але, мабуть, найбільше політика «перезавантаження» відносин США з Росією відбилася на взаєминах офіційного Вашингтона з Україною. Стратегічний партнер адміністрації президента Дж. Буша-молодшого – Україна, що перебувала в кроці від отримання плану дій щодо членства в НАТО, опинившись на периферії зовнішньополітичних інтересів адміністрації Б. Обама, у березні-квітні 2010 р. здійснила стрімкий дрейф в обійми свого «старшого брата» – Росії.

Не в останню чергу й тому, що підписання в Празі нової угоди між Сполученими Штатами та Російською Федерацією про стратегічні наступальні озброєння (СНО) та скорочення ракетно-ядерних арсеналів означало черговий етап перебудови світової архітектури безпеки. На відміну від першого подібного договору, підписаного 1994 року, що узаконив ядерне роззброєння України, Казахстану й Білорусі, цього разу угода стала суто двостороннім документом, який закріпив ядерний паритет між США та РФ на наступні роки.

Б. Обама та Д. Медведєв домовилися за сім років скоротити кількість розгорнутих стратегічних носіїв – міжконтинентальних балістичних ракет, балістичних ракет з підводних човнів, а також важких стратегічних бомбардувальників до 700 одиниць. Сумарна кількість розгорнутих і нерозгорнутих носіїв боєзарядів у кожної зі сторін не повинна перевищувати 800 одиниць, а максимальна загальна кількість боєзарядів визначена в 1550 одиниць. При цьому слід наголосити, що з огляду на теперішній стан російської економіки та військово-промислового комплексу, об'єктивна реальність змушувала Російську Федерацію невідворотно скоротити свої арсенали принаймні на третину – з новим договором, чи без нього, просто відповідно до законів фізики.

Тому згода США на одночасне скорочення є проявом доброї волі Вашингтона і, радше, її треба трактувати як прояв потепління російсько-американських відносин. Можливо – за умови одночасних неформалізованих домовленостей щодо розмежування сфер впливу та взаємного невтручання в зони геополітичних інтересів. Наприклад, мова може йтися про невтручання Росії в американський план упокорення Ірану або ж нейтралітет у гіпотетичному американсько-китайському конфлікті в обмін на усунення США від впливу на політичні процеси в Центрально-Східній Європі (включно з Україною) та Кавказькому регіоні. Про розширення НАТО на схід, яке

протягом останніх п'яти років пропагували українцям, замість переозброєння українського війська сучасною технікою, можна забути незалежно від того, хто став президентом України, просто за самим фактом втрати інтересу США до цього процесу.

А тим часом, якщо вірити українському МЗС, Україна з вдячністю зазначає, що її внесок у справу ядерного роззброєння не залишається поза полем зору американських і російських партнерів, які включили відповідне положення до тексту нового Договору і тим самим визнали роль Києва у становленні сучасної світової системи безпеки. При цьому чомусь ніхто не поспішає вказати на поглиблення вакууму безпеки навколо нашої держави та її практичну ізоляцію стратегічними партнерами.

Наразі Україні пропонують втішатися спільною заявою президентів США та РФ від 4 грудня 2009 року про незмінність гарантій безпеки, зафіксованих у будапештських меморандумах і заявою російського МЗС від 6 квітня 2010 року про чинність теперішніх гарантій. Під останніми слід розуміти запевнення США, Росії та Великої Британії в так званому Будапештському Меморандумі 1 грудня 1994 р., доповнені гарантіями безпеки від інших двох членів ядерного клубу - Китаю та Франції, після яких жодних дієвих механізмів міжнародної безпеки Україна так і не надбала. Схоже, Українська держава цілком втратила повагу до себе на Заході та на Сході, як тільки висохло чорнило під Будапештським меморандумом і остання міжконтинентальна ракета зникла з арсеналу українського війська. Бо ж ніяких реальних міжнародних гарантій безпеки Україна як не мала, так і не отримала через віртуальність Будапештського меморандуму, який не є міжнародним договором і ніколи не був ратифікований парламентом жодної країни.

Про що може йтися, коли з боку одного з ключових гарантів безпеки України – Російської Федерації – протягом

багатьох років систематично порушувався пункт 3 Меморандуму: утримуватися від економічного тиску проти Української держави? Газові війни 2006 та 2009 років стали красномовним прикладом використання Кремлем економічного пресингу для досягнення геополітичних цілей. При цьому жоден з інших гарантів української незалежності не розпочав навіть двосторонніх консультацій з Україною, хоча це й передбачено Меморандумом. Про пряме посягання на територіальну цілісність України через невизнання морських кордонів у Керченській протоці, а до того – спробу захоплення острова Тузла восени 2003 р., годі й говорити, як і про навмисне затягування Москвою питання щодо демаркації міждержавних кордонів.

Красномовне й багаторічне мовчання держав-гарантів української безпеки стало промовистим тлом угодовства та безпорадності Заходу перед російською загрозою, логічним продовженням якої стала Празька угода 8 квітня 2010 р. й наступні кроки, що їх робить Захід на зустріч Росії. Так, французький президент Ніколя Саркозі, співавтор фактично проігнорованого Росією плану Саркозі-Медведева 2008 р. щодо урегулювання кризи в Південній Осетії, має намір запропонувати нову схему співробітництва у сфері економіки та безпеки між Європою та Росією під час запланованої на цей місяць зустрічі в Довілі з російським президентом Д. Медведевим і німецьким канцлером А. Меркель, повідомив 1 жовтня 2010 р. високопоставлений французький чиновник. Ідеться про створення єдиної зони співробітництва у сфері економіки та безпеки, що дозволить зблизити Росію та Європу незалежно від Організації Північноатлантичного договору [8].

Разом із тим, у листопаді 2010 р. повинен відбутися важливий саміт НАТО, на якому повинна бути прийнята його нова стратегічна доктрина, і американським офіційним особам не подобається ідея проведення на цьому тлі переговорів

Франції та Німеччини з Росією про проблеми безпеки без участі Сполучених Штатів. «Мені цікаво, з яких пір питання європейської безпеки стали чимось, що не повинне хвилювати Америку і вирішуватиметься між Європою та Росією? – запитує високопоставлений американський дипломат, який погодився розмовляти на умовах анонімності. Після того, як ми 70 років перебували в самому центрі європейської безпеки, дивно чути, що вона не повинна більше нас хвилювати» [8].

Між тим, серйозну ціну за політичну недалекоглядність заокеанських стратегів, на жаль, сплачувати доведеться Європі й Україні. Адже незабаром може трапитися так, що європейські політичні еліти виявляться розділеними на тих, хто потурає Кремлю, та тих, кому, можливо, доведеться познайомитися з «миролюбністю» російських генералів. Після російської агресії в Грузії в серпні 2008 року офіційний Брюссель словесно засудив дії російської сторони в Грузії, але це не стало на заваді поновленню «конструктивного діалогу» Росії й НАТО й наступному фактичному визнанню Заходом пріоритетного права контролю Росії на пострадянському просторі.

Література

1. Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А. Іщенка. – К.: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – 203 с.
2. Генри Киссинджер. США и Россия должны совместно разрабатывать систему ПРО против Ирана («The Christian Science Monitor», США) [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.ruvr.ru/2010/04/21/6696299.html>
3. Горбулін В., Литвиненко О. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики і загрози // Дзеркало тижня. – 2009. – № 43. – 7-13 листопада.
4. Юрій Щербак. Американський маршрут. Як спектакль під назвою «перезавантаження» вплине на ситуацію у Східноєвропейському регіоні // День. – 2010. – 6 липня.

5. Росія не проти почати відносини з США з чистого аркуша [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/world/08feb2009/ro_novomu.html
6. Interview: Moscow Indicates It Won't Be Ignored In The «Near Abroad» [Electronic Resource] // http://www.nutimes.com/cfr/world/slot2_20090211.html
7. Росія розмістить в Абхазії свою авіабазу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/world/30yan2009/abhazia.html>
8. Стівен Ерлангер, Катрін Беннхольд. Нові ініціативи Саркозі. Французький президент збирається запропонувати Москві нову угоду // День. – 2010. – 5 жовтня.

This article is about the possible consequences for the post-Soviet countries and Ukraine in particular, the «reload» policy of Russian - U.S. relations set up by the Barack Obama Administration.

Key words: reload, Russian – U.S. relations, Strategic Arms Reduction Treaty START-I, geopolitical interests, the former Soviet Union, the post-Soviet space, international security guarantees, nuclear disarmament, the Budapest Memorandum.

В статті аналізуються можливі наслідки для держав постсоветського простору, в частині, України, політики «перезагрузки» відносин США з Російською Федерацією, реалізація якої почалась після приходу в Білий дім адміністрації президента США Барака Обами.

Ключевые слова: перезагрузка, американо-российские отношения, Договор о сокращении стратегических наступательных вооружений, геополитические интересы, постсоветское пространство, международные гарантии безопасности, ядерное разоружение, Будапештский меморандум.